

## ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ ЖИТТЄВИХ ПЛАНІВ НА МАЙБУТНЄ ТА САМОСТВЕРДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У ПЕРІОД ДОРОСЛІШАННЯ

Франко І.Я. Зібрання творів: У 20-ти т. – К.: Держлітвидав, 1956. – Т. 20. – С. 107 – 113.

3. Франко І.Я. Лист до Уляни Кравченко // Франко І.Я. Зібрання творів: У 20-ти т. – К.: Держлітвидав, 1956. – Т. 20. – С. 337.

4. Франко І.Я. Отець-гуморист // Франко І.Я. Твори: У 2-х т. – К.: Дніпро, 1981. – Т. 2. – С. 388 – 415.

5. Франко І.Я. Панські жарти // Франко І.Я. Зібрання творів: У 20-ти т. – К.: Держлітвидав, 1954. – Т. 10. – С. 264 – 366.

6. Франко І.Я. Педагогічні статті і висловлювання. – К.: Рад. школа, 1960. – 300 с.

7. Франко І.Я. Учитель // Франко І.Я. Зібрання творів: У 20-ти т. – К.: Держлітвидав, 1952. – Т. 9. – С. 147 – 200.

Оксана Жизномірська, студентка

Національного педагогічного університету  
імені М.П. Драгоманова  
м. Київ

## ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ ЖИТТЄВИХ ПЛАНІВ НА МАЙБУТНЄ ТА САМОСТВЕРДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У ПЕРІОД ДОРОСЛІШАННЯ

*У статті розглянуті наукові позиції вчених щодо побудови життєвого вибору особистості підліткового віку та вивчено сучасний їх взаємозв'язок з формами самоствердження.*

**Постановка проблеми.** Сьогодні в українському суспільстві сучасні соціально-політичні та економічні зміни зумовлюють пошук підростаючим поколінням свого місця у складному життєвому просторі. Самоствердження молоді, зокрема підлітків, у таких умовах здійснюється крізь призму проблем вибору життєвих планів на майбутнє. На жаль, сучасна ситуація в молодіжному середовищі вказує на те, що в підростаючого покоління здебільшого низькі потенціали щодо самовизначення побудови життєвих планів та бачень власного майбутнього в соціальному просторі. Крім того, у них занижені можливості здійснення власних виборів у складній ситуації, діяльності, сфері суспільного життя. Разом з тим кожна зростаюча особистість у навколишньому просторі повинна вміти знаходити власне соціальне місце, роль, визначати діяльнісні функції в своєму житті, виробляти власну стратегію, життєву концепцію та водночас реалізовувати їх з різною мірою своєї активності у продуктивній діяльності.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Сучасні українські дослідники Т.М. Титаренко, В.О. Татенко, І.С. Булах та ін. по-різному визначають свої наукові позиції щодо життєвих планів, перспектив та виборів молоді людини. Проблема появи життєвого плану особистості підліткового віку трактується під кутом зору виникнення активної життєвої позиції, життєвих

виборів з їх структурними елементами та перспективами (Т.М. Титаренко); життєвих рішень (В.О. Татенко); життєвого простору особистості підлітка (І.С. Булах).

Питання побудови життєвих планів сучасними підлітками до цього часу не знаходило ґрунтовного висвітлення у віковій психології. У зв'язку з цим ми маємо на меті теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити гендерні особливості побудови життєвих планів, які безпосередньо пов'язані з “Я” утвердженням особистості перехідного віку.

**Виклад основного матеріалу.** Розглядаючи основні аспекти життєвого вибору зростаючої особистості, вчені акцентують увагу на пріоритетних питаннях життєвого самовизначення молоді людини. Так, Т.М. Титаренко у розуміння поняття життєва позиція “вкладає” два елементи – надію та відчай особистості, що спрямовані на конструктивну або деструктивну її самореалізацію. Конструктивність надії (сподівання) у життєствердженні людини пов'язана передусім з її намаганням усвідомити свої справжні глобальні надії з усіма їхніми коріннями, зв'язками, розгалуженнями та можливими наслідками [5]. Таке розуміння вченою видається нам ефективним тому, що робиться наголос на продуктивному використанні зростаючою особистістю часу свого життя, на його прогнозуванні, а також плануванні та структуруванні. Почуття відчаю (хвилювання,

## ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ ЖИТТЄВИХ ПЛАНІВ НА МАЙБУТНЄ ТА САМОСТВЕРДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У ПЕРІОД ДОРОСЛІШАННЯ

занепокоєння, неспокою) можуть простежуватися в діяльності будь-якої людини. Вважаємо, що вказане почуття може актуалізуватися і в особистості підліткового віку, а саме в її навчальній діяльності. Оскільки остання передбачає взаємозв'язок особистості з її навчальними успіхами чи невдачами, творчими злетами чи падіннями в повсякденному житті існуванні, задоволенням чи незадоволенням оцінками свого образу "Я" в соціальному просторі. Проте вченою не було обґрунтовано почуття надії у зв'язку з деструктивним спрямуванням особистості. Разом з тим, деструктивний план відчаю особистості схарактеризований нею як втрата власного "Я", своєї індивідуальності, "самості", особистісної відповідальності [5].

Крім вищезазначеного, варто звернутися і до інших міркувань стосовно життєвих планів особистості. За розумінням В.О. Татенка, життєвий вибір, перспективи, плани особистості підлітка безпосередньо пов'язані з суб'єктивними та об'єктивними факторами, а саме: наявністю часу, настрою, місця у референтній групі однолітків, взаєминами з батьками та вчителями тощо. На його думку, зазначені чинники спонукають підлітків до постановки конкретної мети, задоволення особистісних потреб, які активізують його до прийняття важливих рішень у непередбачених ситуаціях. Порівняно з такими міркуваннями Т.М. Титаренко, прийняття рішення особистістю за В.О. Татенком, у перехідний період залежить не тільки від благополучної чи неблагополучної ситуації в групі, але й від її взаємин з однолітками, друзями та батьками. Адже, якщо підліток зіштовхується з рядом проблем соціально-психологічного характеру, а саме: несправедливістю, байдужістю, брехнею, глузуванням, нетактовністю з боку дорослих, то слід очікувати неадекватного прийняття ним навчальних рішень (завдань), що насамкінець може призвести до "розбалансованості" його думок, поглядів, намірів та поведінки [4].

У наукових працях сучасної вченої І.С. Булах показано, що самостійні життєві вибори підлітка пов'язані з його особистісним зростанням. Насамперед дослідниця акцентує увагу на тому, що молоді люди у цей період починають здійснювати вільні вибори у життєвих ситуаціях навколишньої дійсності, беруть участь у різних соціальних подіях, займають певні рольові позиції у мікро- чи макросередовищі. На думку вченої, сучасне освітнє середовище надає певні можливості для здійснення підростаючим поколінням правильного вибору в набутті та вмінні обрати належну життєву позицію щодо реалізації

прагнення розібратися у сенсі свого життя, а також актуалізації здатності побудувати власні життєві плани на майбутнє [1].

На нашу думку, життєві перспективи, плани, орієнтири підростаючої особистості невід'ємно пов'язані з її особистісним утворенням – самоствердженням (позитивного чи негативного спрямування). Саме в результаті самоствердження відбувається адекватна реалізація життєвих планів молоді людини, її майбутнього, а це передбачає позитивне спрямування її "Я" в соціальному просторі. Протилежною до зазначеного може стати ситуація, коли підростаюча особистість у минулому зазнала невдач, неуспіху в певній сфері діяльності, то їй у майбутньому буде значно важче самовизначатися, самостверджуватися та самореалізовуватися в особистісному чи професійному житті. Негативний досвід, як правило, викликає в підлітків розчарування, руйнує їх почуття, думки, плани, що призводять до відчаю, роздратувань та домінування пригніченого настрою, котрі визначають негативне спрямування в утвердженні "Я" особистості цього віку.

Отже, вивчення особливостей побудови життєвих планів підлітків, а разом з тим і їх самоствердження, стало одним з пріоритетних завдань нашого експериментального дослідження. У проведеному експерименті взяли участь 90 учнів підліткового віку загальноосвітньої школи №18 Тернополя. Життєві плани зростаючої особистості та їх перспективи вивчалися за допомогою анкети "Життєві перспективи підлітка", яка була нами розроблена та апробована. Метою анкетування виступав аналіз життєвих планів зростаючої особистості, що включав в себе такі складові, як мотивація до професії, прагнення до сімейного благополуччя, бажання матеріального добробуту, прагнення до загальнолюдських цінностей, мотивація до престижності, авторитетності.

Крім того, була проведена "Методика самоствердження особистості підлітків" (авт. Є.П. Нікітін, М.Є. Харламенкова, модиф. О.Я. Жизномірською), метою якої було дослідження форми особистісного самоствердження (конструктивної, деструктивної) та соціальної (конструктивної, деструктивної) в найрізноманітніших життєвих ситуаціях підлітків. Ці ситуації включали особистісний досвід, переживання, можливості та самовизначення підлітків у майбутньому.

Ми виходили з розуміння сутності досліджуваного нами поняття, яке визначене наступним чином: самоствердження – це

## ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ ЖИТТЄВИХ ПЛАНІВ НА МАЙБУТНЄ ТА САМОСТВЕРДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У ПЕРІОД ДОРОСЛІШАННЯ

прагнення особистості підлітка до реалізації в міжособистісних взаємодіях інтелектуально-творчих та особистісних потенціалів поведінки в цілому. Насамперед, нашу увагу привернули інтелектуальні можливості підростаючої особистості при здійсненні нею майбутнього життєвого вибору, прийнятті рішень та рольовому самовизначенні.

У результаті проведеного нами експериментального дослідження вдалося з'ясувати, що в підлітків 7 – 9 класів з'являється ціннісне ставлення до свого майбутнього, зокрема життєвих планів та перспектив, прагнення самостверджуватися у всіх спільних взаємодіях з однолітками (див. табл.1).

досліджуваних вибір життєвого плану щодо сімейного благополуччя представлений найнижчими показниками. Як вважають підлітки, професія – найнеобхідніша складова їх життя, яка забезпечує соціальний комфорт та матеріальну незалежність. Внаслідок цього, пріоритетною формою самоствердження є особистісне самоствердження, а саме: конструктивне – (50%) та деструктивне – (13%). Форми особистісного самоствердження поступаються формам соціального самоствердження, які за результатами проведеного дослідження становлять: конструктивне (14,5%) та деструктивне (21,5%). Відповідно на гендерному рівні як у представників жіночої, так і чоловічої

Таблиця 1

**Показники наявності життєвих планів та форм самоствердження  
учнів підліткового віку (7 – 9 класу) (%)**  
**n=90**

| Класи | Контингент учнів за<br>гендерними ознаками | Загальні показники | Життєві плани         |                                        |                                        | Форми самоствердження |              |               |              |
|-------|--------------------------------------------|--------------------|-----------------------|----------------------------------------|----------------------------------------|-----------------------|--------------|---------------|--------------|
|       |                                            |                    | мотивація до професії | прагнення до сімейного<br>благополуччя | бажання до<br>матеріального збагачення | особистісне           |              | соціальне     |              |
|       |                                            |                    |                       |                                        |                                        | конструктивне         | деструктивне | конструктивне | деструктивне |
| 7     | дівчата                                    |                    | 29                    | 14                                     | 21                                     | 25                    | 11           | 11            | 18           |
|       | хлопці                                     |                    | 17                    | 8                                      | 11                                     | 25                    | 3            | 3,5           | 3,5          |
|       | Z                                          |                    | <b>46</b>             | <b>22</b>                              | <b>32</b>                              | <b>50</b>             | <b>13</b>    | <b>14,5</b>   | <b>21,5</b>  |
| 8     | дівчата                                    |                    | 53                    | 10                                     | 3,5                                    | 50                    | 0            | 7             | 10           |
|       | хлопці                                     |                    | 20                    | 10                                     | 3,5                                    | 20                    | 0            | 10            | 3            |
|       | Z                                          |                    | <b>73</b>             | <b>20</b>                              | <b>7</b>                               | <b>70</b>             | <b>0</b>     | <b>17</b>     | <b>13</b>    |
| 9     | дівчата                                    |                    | 28                    | 22                                     | 7                                      | 16                    | 13           | 16            | 12           |
|       | хлопці                                     |                    | 37                    | 3                                      | 3                                      | 28                    | 6            | 6             | 3            |
|       | Z                                          |                    | <b>65</b>             | <b>25</b>                              | <b>10</b>                              | <b>44</b>             | <b>19</b>    | <b>22</b>     | <b>15</b>    |

Інтерпретуючи дані з таблиці, будемо акцентувати увагу на загальних показниках життєвих планів та форм самоствердження, що виділені жирним шрифтом. У *сьомому класі* пріоритетом життєвих планів виступає мотивація до професії (46%), на другому місці – бажання матеріального збагачення (32%) і, зрештою, останнім виявляється прагнення до сімейного благополуччя (22%). Стосовно показників за гендерними ознаками, виявилось, що найвищий рівень – мотивація до професійної діяльності простежується в представників обох статей. Разом з тим, у зазначених категорій

статі особистісне самоствердження виявилось найвищими показниками (25% і 25%). Найнижчий показник досліджуваної форми самоствердження простежується в учнів підліткового віку, а саме особистісне самоствердження деструктивного виміру в дівчат становить 11%, а в хлопців 3%. Так, за їх висловлюваннями переважаюча соціальна шаблони належить конструктивному самоствердженню, що виявляється в своєчасній підтримці, допомозі друзям, а також прийнятті конструктивних рішень в складному житті. Проте інколи трапляється, що підлітки можуть “звертатися” і до деструктивних форм як

## ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ ЖИТТЄВИХ ПЛАНІВ НА МАЙБУТНЄ ТА САМОСТВЕРДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У ПЕРІОД ДОРОСЛІШ АННЯ

особистісного, так і соціального утвердження власного “Я”. Ці моменти обґрунтовуються ними як демонстрування своєї особистості, презентування своїх якостей, рис, манер поведінки дорослим та одноліткам в молодіжному середовищі. Наприклад, випити пива, повеселитися, розважитися з друзями, що, власне кажучи, і демонструє особистісний прояв їхнього “Я”. Тому, ми солідарні з багатьма вченими (І.С. Булах, Л.І. Божович, Т.В. Драгунова та ін), що підлітковий вік є найбільш складним, бурхливим у психофізіологічному та психологічному плані. При цьому в окремих випадках у підлітків може бути викривлення свого “Я”, а також неадекватне усвідомлення ними моральних вчинків, принципів, законів, що можуть призвести до деструктивних дій та намірів у навколишньому середовищі [1, 2, 3, 4, 6, 7, 8].

Відмінна соціальна картина спостерігається у *восьмому класі*. Тут перше місце належить мотивації до професії (73%), на другому місці – прагнення до сімейного благополуччя (20%) та останнє місце відводиться бажанню до матеріального збагачення (7%). Згідно з такими узагальненими даними, продовжує мотивація до професії в представників обох статей займати найвищий рівень побудови життєвих планів. Проте найнижчою щаблюною виступає бажання матеріального збагачення як у дівчат, так і в хлопців (3,5%). Однак у восьмикласників відслідковується тенденція прагнення до сімейного благополуччя, що в подальшому набиратиме все більших обертів. Важливо звернути увагу і на форми самоствердження підлітків, в яких домінуючим є особистісне самоствердження (70%), а другорядним – конструктивна спрямованість (17%) та деструктивна – 13% соціального самоствердження. За гендерними ознаками цього класу найвищий показник утвердження власного “Я” займає конструктивний план активних дій, що простежуються в представників жіночої та чоловічої статі. Найнижчий показник конструктивної форми соціального самоствердження відзначається у дівчат (7%), на відміну від хлопців у яких переважають деструктивні форми утвердження їх “Я” (3%). Варто зауважити, що дівчата підліткового віку переважним чином розв’язують свої проблеми конструктивним шляхом, на відміну від деструктивних, до яких вдаються хлопці.

На відміну від сьомих-восьмих класів *дев’ятикласники* значно швидше самовизначаються як з життєвими планами свого майбутнього, так і з формами самоствердження в суспільному

житті. Мотивація до професії у них становить 65%, на другому місці – прагнення до сімейного благополуччя 25% та останню сходинку їх вибору – бажання до матеріального збагачення – 10%. Щодо гендерного виміру, найвищий показник стосовно побудови життєвих планів становить мотивація до професії як у дівчат, так і в хлопців. Проте найнижчий показник – бажання матеріального збагачення простежується у дівчат, на відміну від хлопців, що займає в них прагнення до сімейного благополуччя та водночас бажання матеріального збагачення. У представників жіночої статі цього віку відзначається прагнення до сімейного благополуччя, і є навіть бажання створити сім’ю. Так, деяка категорія підлітків, зокрема дівчата, висловлювалися так: щоб бути щасливою в житті, необхідно вдало вийти заміж, причому не обов’язково здобувати освіту. Інша категорія дівчат висловлювали думки, що для сучасної жінки важливим є здобуття освіти, а також досягнення сімейного та матеріального добробуту, на відміну від сучасних хлопців, в яких більшою мірою простежується тенденція і до матеріального, і до сімейного благополуччя. За позиціями хлопців, заробляння грошей залежить від професійної кар’єри, діяльності. Насамперед, варто забезпечити сім’ю, а пізніше можна думати про сімейний затишок у домі. Разом з тим, в особистісному розвитку підлітків значущої уваги набуває особистісне та соціальне самоствердження. Зокрема, переважального є їх конструктивність як на особистісному (44%), так і соціальному рівні самоствердження (22%). Крім того, в деяких підлітків виявлено деструктивну спрямованість в особистісному самоствердженні (19%) і деструктивну спрямованість у соціальному самоствердженні (15%). Обидві форми обґрунтовуються дівчатами з позицій конструктивності намірів, а також як здатність розв’язувати соціально-значущі питання більш раціонально. У хлопців підліткового віку цього класу також спостерігається тенденція до конструктивних рішень, проте вони можуть “звертатися” до деструктивних її форм залежно від обставин та соціальних ситуацій. Адже, за їх думками, легше створити ситуацію страху, демонструючи при цьому злість, агресію, брутальність, що засвідчує дестабілізуючий характер взаємодії.

За результатами проведеного психологічного дослідження встановлено, що в особистості підліткового віку актуалізується ціннісне ставлення до професійної діяльності щодо їх життєвого вибору та особистісного самоствердження конструктивної спрямованості.

## ЦІННІСНО-ГУМАНІСТИЧНИЙ І СОЦІАЛЬНО-ПЕРЦЕПТИВНИЙ ПІДХІД У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СУЧАСНИХ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Важливо зазначити, що самоствердження підростаючої особистості займає не останню соціальну шаблону в її навколишньому середовищі. Виявлена взаємозалежність життєвого вибору від форм самоствердження в учнів підліткового віку в шкільному середовищі, зокрема з'ясована їх тенденція до конструктивних намірів, вчинків, дій особистісного самоствердження, аніж до деструктивного виміру утвердження свого "Я".

**Висновок.** Таким чином, соціально-економічні зміни "вносять" нові бачення свого майбутнього, що спонукають підростаючу особистість змінювати власний життєвий, професійний вибір у соціальному просторі. Отже, самоствердження особистості підлітка, з одного боку, зумовлене широкою ланкою соціальних, міжособистісних взаємодій, з іншого – особистісним, суб'єктивним, цілеспрямованим визначенням життєвих планів та перспектив.

1. Булах І.С. *Психологія особистісного зростання підлітка*. – К.: НПУ імені М.П.

Драгоманова, 2003. – 340 с.

2. Божович Л.И. *Личность и её формирование в детском возрасте*. – М., "Просвещение", 1968. – 464 с.

3. Драгунова Т.В. *Воспитание подростка в семье*. М.: 1955. – 80 с.

4. Никитин Е.П., Харламенкова Н.Е. *Феномен человеческого самоутверждения*. СПб.: Алетейя, 2000. – 224 с.

5. *Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О.М. Степанов*. – К.: "Академвидав", 2006. – 424 с.

6. Татенко В.А., Максак И.Е. *Пути формирования личности учащегося (Психолого-педагогический аспект)* К.: "Вища школа" 1985. – 56 с.

7. Титаренко Т.М. *Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності*. – К.: Либідь, 2003. – 376 с.

8. Цыбра Н.Ф. *Самоутверждение личности (социально-философский анализ)*. – К.; Одеса.: Вища школа. 1989. – 192 с.

Світлана Волошин, здобувач кафедри практичної психології

Дрогобицького державного педагогічного університету  
імені Івана Франка

## ЦІННІСНО-ГУМАНІСТИЧНИЙ І СОЦІАЛЬНО-ПЕРЦЕПТИВНИЙ ПІДХІД У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СУЧАСНИХ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

*Стаття розкриває основні підходи до ціннісно-гуманістичного вивчення студентів психологів. Розглянуто деякі особливості формування їхньої професійної ідентичності.*

**Постановка проблеми.** Нагальні потреби вітчизняної освіти реалізувати ідеї національної системи соціально-психологічної служби як на теоретичному, так і на практичному рівнях мають запит на підготовку висококваліфікованих спеціалістів у галузі практичної психології та соціальної педагогіки. Трансформації суспільного життя ставлять посилені вимоги до особистісних та професійних якостей психолога-практика, тому рівень розвитку його індивідуально-фахової ідентифікації є запорукою подальшого успішного функціонування.

Безперечно, успіх професійної діяльності психолога великою мірою залежить від його особистісних характеристик: системи цінностей, психологічної культури, самосвідомості, соціально-

перцептивного інтелекту тощо. Тому поряд із світоглядною та професійною підготовкою майбутніх фахівців особливого значення набуває особистісна підготовка психолога-практика, метою якої є формування професійно значущих якостей особистості, її гуманістичної спрямованості, психологічної культури, здатності до професійної ідентифікації [2]. Отож, набуття студентами професійної ідентичності упродовж навчання в педагогічному університеті є беззапечною умовою їхньої подальшої фахової самоактуалізації.

Сучасна вітчизняна система підготовки практикуючого психолога зорієнтована в основному на оволодіння ним певною системою теоретичних знань, спеціальних умінь і технік, тоді